

УДК:159.9

© Підбуцька Н.В., Беляєва Л.В., 2013 р.

Н.В. Підбуцька, Л.В. Беляєва
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків

СТРУКТУРА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ

У статті розкривається поняття ціннісних орієнтацій, аналізується їх структура. Спеціально розроблена анкета надала можливість дослідити особливості ціннісно-сміслових спрямувань діяльності, суб'єктивно-значимих оцінок сучасного суспільства з точки зору досягнення особистістю оптимального рівня успішності, комфорту та конкурентоспроможності, необхідних для успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, різні покоління, особистість.

Н.В. Подбуцкая, Л.В. Беляева

СТРУКТУРА ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛЮДЕЙ РАЗНЫХ ПОКОЛЕНИЙ

В статье раскрывается понятие ценностных ориентаций, анализируется их структура. Специально разработанная анкета предоставила возможность исследовать особенности ценностно-смысловых направлений деятельности, субъективно-значимых оценок современного общества с точки зрения достижения личностью оптимального уровня успеваемости, комфорта и конкурентоспособности, необходимых для успешной социализации в современном обществе.

Ключевые слова: ценностные ориентации, разные поколения, личность.

N.V. Podbutskaya , L.V. Belyaeva

THE STRUCTURE OF VALUE ORIENTATIONS OF THE PEOPLE OF DIFFERENT GENERATIONS

In the article the notion of value orientations, analyzes their structure. A specially designed questionnaire gave the opportunity to explore the features of axiological and conceptual directions of the activity, the subjectively significant estimates of modern society from the point of view of achievement of the personality of the optimal level of performance, comfort and competitiveness, necessary for the successful socialization in modern society.

Key words: value orientations, different generations, personality.

Постановка проблеми. Кардинальна зміна суспільної системи, що відбулася за останні десятиліття в українському суспільстві вимагає переоцінки значущості багатьох фундаментальних цінностей. Зміни, що зумовили необхідність прийняття кожним членом суспільства відповідальності за свою долю, призводять до поступового утвердження в суспільній свідомості нової системи ціннісних орієнтацій. У міру дорослішання особистості все більший вплив на формування її ціннісної системи надає усвідомлення власної приналежності до тих чи інших соціальних груп. Цінності кожної групи складаються на підставі вироблення певного

ставлення до соціальних явищ, продиктованого місцем даної групи в системі суспільних відносин, її досвідом в організації певної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній психології цінності розглядалися як такі, що були тотожні соціальним нормам, механізм дії яких не був опосередкований особливостями внутрішнього та зовнішнього світу особистості. Починаючи з 60-70-х років ХХ ст., з'являються нові підходи до вивчення ціннісно-сміслової сфери особистості. Дослідження сутності самих понять “цінність”, “ціннісні орієнтації” проводилися Д.О.Леонт'євим, В.О.Ядовим, Е.Л.Носенко; визначення функції ціннісних орієнтацій М.І.Лапіним; аналіз динаміки ціннісних орієнтацій І.С. Коном, Ю.Л.Трофімовим, М.Н.Корнєвим; визначення особистістю стратегії її життєдіяльності в роботах К.О. Абульханової-Славської, І.Г.Белявського, О.Ф.Бондаренко, Т.М.Титаренко), розгляду дослідження взаємовпливу процесу навчання і розвитку особистості (С.Д.Максименко) мають важливе значення в процесі аналізу формування і трансформації ціннісних орієнтацій особистості і сприяють подоланню соціальної парадигми.

Метою статті є дослідження відмінностей ціннісних орієнтацій у людей різних поколінь.

Виклад основного матеріалу. Як самостійну наукову проблему, питання про ціннісні орієнтації почали обговорювати в психології досить давно. Неодноразово вчені та мислителі зверталися до поняття ціннісних орієнтацій. За цей час з'явилося багато різних точок зору на сутність ціннісних орієнтацій, від суто біологічних, до соціально-економічних та філософських.

Витоки концепції ціннісних орієнтацій прослідковуються в роботах У. Томаса і В.Ф. Знанецького, які вперше категоріально вжили сам термін «ціннісні орієнтації». В якості теоретичної основи концепції ціннісних орієнтацій називають також вчення М. Вебера про ціннісно-раціональну дію.

У якості розробки проблематики ціннісних орієнтацій можуть бути розглянуті праці Д.М. Узнадзе про фіксовані соціальні установки.

Найбільш багатим і методично обґрунтованим напрямком досліджень ціннісних уявлень можна вважати дослідження, що проводилися в кінці 60-х – 70-і ро-

ки в США М. Рокічем, а також в інших країнах на основі розробленого ним методу прямого ранжування цінностей.

У вітчизняній психологічній науці необхідно представити розуміння ціннісних орієнтацій видатним радянським психологом О.М. Леонтьєвим, який зазначав, що це провідний мотив – мета підноситься до істинно людського і не відокремлює людину, а зливає його життя з життям людей, їх благом. Такі життєві мотиви здатні створити внутрішню психологічну виправданість її існування, яка складає сенс життя [1].

Власне в психології проблема цінностей особистості і суспільства з самого початку зайняла важливе місце, ставши предметом «вищої» (у термінології В. Вундта) її області. За словами В. Дільтея, головним предметом аналізу «описової» або «розуміючої» психології є «душевний життєвий зв'язок», куди входять як основні відносини наших уявлень, так і постійні визначення цінностей, навички нашої волі і пануючі цільові ідеї» і містить, таким чином, «правила, яким, хоча ми часто це і не усвідомлюємо, наші дії підпорядковуються [2]. Змістом душевного життя, за В. Дільтеєм, є емоції, почуття, що представляють собою особистісний вираз цінності: «для нас має цінність лише пережите в почуттях ... цінність не віддільна від почуття» [2].

Ми більше поділяємо точку зору Е. Шпрангера, який, критикуючи це положення, підкреслює, що зміст людської душі не може бути зведено до суб'єктивних цінностей, які визначаються за допомогою емоційної регуляції. За його словами, душа людини відображає і об'єктивні цінності, що виникли в історичному житті, які за своїм змістом та значенням виходять за межі індивідуального життя [3]. Ціннісна сфера особистості, таким чином, у психології духу має двоїстий характер, включаючи як суб'єктивні оцінки, так і існуючі в суспільній свідомості норми і уявлення.

Згідно поставленої мети дослідження нами було розроблено анкету для визначення ціннісно-сміслових спрямувань діяльності, суб'єктивно-значимих оцінок сучасного суспільства з точки зору досягнення особистістю оптимального рівня успішності, комфорту та конкурентоспроможності, ціннісних спрямувань

суб'єктивно-важливих параметрів, необхідних для успішної соціалізації в сучасному суспільстві. Вона була застосована для виявлення у різних вікових груп ціннісно-сміслових спрямованостей трудової діяльності, ціннісних спрямувань суб'єктивно-значимих оцінок сучасного суспільства з точки зору досягнення особистістю оптимального рівня успішності, комфорту та конкурентоспроможності. Також за допомогою даної анкети було виявлено мотиви діяльності громадян різних вікових груп в умовах сучасного суспільства, ціннісно-сміслові орієнтації бажаних змін в умовах життя сучасного суспільства і суб'єктивно важливих параметрів, необхідних для успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

Анкета являє собою 7 завдань, в шести з яких випробуваному методом ранжирування необхідно було обрати по 5 варіантів закінчення поставленої пропозиції, відповідно до ступеня значущості, виходячи з того, що закінчення пропозиції під цифрою 1 – найбільш значуще і далі, до 5 – за зменшенням значущості. Для виявлення статистично значущих відмінностей нами був застосований метод кутового перетворення Фішера.

Для проведення даного дослідження ми запросили 80 осіб з різною освітою та різних професій: 40 з них представники покоління радянського часу, 40 – покоління після радянського періоду.

Таблиця 1

- «Я ходжу на роботу, тому що ...»

Варіант закінчення	Покоління		Ф, р	
	Післярадянське	Радянське		
мені цікаво виконувати свої посадові обов'язки	66,67	100,0	4,27	0,01
виконуючи свої посадові обов'язки, я приношу користь оточуючим	56,6	85,0	2,22	0,05
щоб родичі і близькі не говорили, що я нероба	23,33	0,0	3,48	0,01
хочу зробити кар'єру	60,000	35,0	1,75	0,05
зробивши кар'єру, я підвищу свій соціальний статус	66,67	40,0	1,87	0,05
інше	6,67	30,0	2,21	0,05

За результатами порівняння показників виявлено, що мотиви повсякденної трудової діяльності у груп різні за такими параметрами. Після радянське покоління більшою мірою, ніж покоління радянського часу, орієнтовано на кар'єрні досягнення, підвищення соціального статусу через кар'єрний ріст і ставлення до роботи як до способу створити видимість відповідності очікуванням референтної групи, що відповідає орієнтації на цінності індивідуальності. При цьому, молоді люди в меншій мірі, ніж старше покоління, при здійсненні трудової діяльності, цінують інтерес до змісту посадових обов'язків, що говорить про значно меншу емоційну наповненість осмислення цілей своєї праці. Також, покоління після радянського часу на відміну від радянського покоління, меншою мірою цінує користь оточуючим від своєї діяльності, що говорить про смислові орієнтації на свої особисті досягнення та цілі, незалежно від рівня відповідності їх корисності для соціуму.

За мотивами поліпшення матеріального рівня, що знаходиться в обох групах на першому місці за значимістю, використання праці як спосіб сублімації особистісних проблем, відповідності соціальним нормам і матеріальної допомоги сім'ї, статистично значущих відмінностей виявлено не було, що говорить про схожості у мотиваціях та ціннісно-смислових орієнтаціях обох груп до трудової діяльності за даними параметрами.

Таблиця 2

- «Я вважаю, що щоб бути конкурентоспроможними в нинішньому суспільстві, треба ... »

Варіант закінчення	Покоління		ф, р	
	Післярадянське	Радянське		
вміти заробляти гроші	76,67	30,0	3,37	0,01
не обманювати оточуючих	6,67	30,0	2,21	0,05
мати диплом про вищу освіту	46,67	80,0	2,46	0,01
вміти користуватися комп'ютером і сучасними засобами зв'язку	40,00	75,0	2,51	0,01
інше	0,00	30,0	4,01	0,01

При зіставленні отриманих даних про ціннісні спрямованості суб'єктивно значущих оцінок респондентами компонентів конкурентоспроможності в сучасному суспільстві, були виявлені наступні міжгрупові відмінності. Представники

після радянського часу цінують компонент «вміння заробляти гроші» більшою мірою, ніж респонденти радянського покоління. При цьому, у молодшої групи в меншій мірі, ніж у старшої, цінуються особисті якості людини, її вміння та здібності. Так, на думку молодих людей, щоб бути конкурентоспроможним – треба вміти заробляти гроші і в меншій мірі необхідно бути чесним, розумним, освіченим і здатним, це як якийсь навик чи вміння, схоже з навиком продавати щонебудь, причому, це вміння респонденти молодшої групи ставлять на друге за значимістю місце, на першому місці – професійна компетентність – ймовірний предмет продажу.

За критеріями юридичної грамотності, професійної компетенції, наявності «зв'язків», постійного місця роботи, громадської активності та ерудованості, наявності капіталу для організації власного бізнесу, статистично значущих відмінностей не було виявлено, що говорить про схожість оцінювання даних компонентів успішності обома поколінням.

При порівнянні даних про ціннісні спрямованості суб'єктивно - значущих оцінок сучасного суспільства з точки зору досягнення особистістю оптимального рівня комфорту, статистично значущих відмінностей виявлено не було. При цьому найбільш цінними в обох групах були індивідуалістично – орієнтовані і матеріальні компоненти комфорту: «можливість для реалізації моїх життєвих цілей і планів», «власна квартира і автомобіль», «оплачувана відпустка та соціальні гарантії», «наявність цікавої для мене роботи відповідно з моєю професією». Компоненти комфорту, що формуються на основі сторонніх оцінок власної діяльності та компоненти просоціальної спрямованості власної діяльності, виявилися при цьому найменш цінними в обох групах респондентів, це такі компоненти як «можливість бути корисним для суспільства», «повага оточуючих і популярність».

Таблиця 3

- «Я вважаю, що успішна людина відповідає таким ознакам»

Варіант закінчення	Покоління		ф, р	
	Післярадянське	Радянське		
внутрішня гармонія	60,00	85,00	1,98	0,05
високооплачувана робота	50,00	25,00	1,81	0,05

При порівнянні даних про оцінку респондентами компонентів успішності людини в сучасному суспільстві, було виявлено, що після радянське покоління більшою мірою орієнтовано на високооплачувану роботу, і в меншій - на наявність внутрішньої гармонії, що говорить про більш явні спрямованості молодих людей на засоби споживання, ніж на досягнення внутрішньої гармонії. По іншим оцінкам компонентів успішності статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Таблиця 4

- «Я вважаю, що діяльність сучасного громадянина України має бути спрямована на ...»

Варіант закінчення	Покоління		ф, р	
	Післярадянське	Радянське		
активну участь в політичному житті	10,00	60,00	3,91	0,01
досягнення власної успішності	66,67	20,00	3,41	0,01
досягнення власного благополуччя і комфорту	50,00	25,00	1,81	0,05

При порівнянні даних про мотиви власної діяльності респондентів в суспільстві, статистично значущі відмінності були виявлені за наступними пунктами. Після радянське покоління більшою мірою, ніж радянське, мотивовано на досягнення власної успішності, власного добробуту та комфорту, що говорить про орієнтацію на цінності індивідуальності, в той час як радянське покоління більшою мірою схильна до активної участі в політичному житті, що говорить про її прагненні до самоідентифікації з якою-небудь політичною групою, прагненню до забезпечення безпеки за рахунок об'єднання з іншими людьми, однодумцями, схильності до активної участі в житті суспільства, тобто колективістським цінностям.

Таблиця 5

- «Я вважаю, що нинішня діяльність системи влади в Україні повинна бути спрямована на ...»

Варіант закінчення	Покоління		ф, р	
	Післярадянське	Радянське		
посилення контролю над виконанням законодавства	40,00	80,00	2,92	0,01
формування ідеології та національної стратегії з урахуванням інтересів всіх верств громадян	20,00	65,00	3,28	0,01

створення комфортних умов життя для громадян	86,6	55,00	2,51	0,01
розподіл доходів, отриманих від реалізації корисних копалин, серед усіх громадян країни	53,33	10,00	3,44	0,01

При зіставленні ціннісних орієнтацій бажаних респондентами змін в умовах життя сучасного суспільства, статистично значущі відмінності були виявлені за такими категоріями. Покоління після радянського часу в меншій мірі, ніж радянське покоління, цінує дотримання законності, наявність ідеології та соціально-справедливої національної стратегії, що відносяться до типу цінностей «включеність», і більшою мірою цінує підвищення власного комфорту і поліпшення матеріального благополуччя за принципом справедливого перерозподілу матеріальних засобів, що в цілому говорить про більш виражений споживчий тип мислення молодих людей та ціннісної спрямованості на задоволення індивідуальних матеріальних потреб. По інших категоріях статистично-значущих відмінностей виявлено не було.

Таблиця 6

- «Хотілося б, щоб моя дитина прожив своє життя настільки ж успішно, принаймні, не гірше, ніж я, за наступними параметрами ... »

Варіант закінчення	Покоління		Ф, р	
	Післярадянське	Радянське		
здатність розуміти високе мистецтво	53,33	10,00	3,44	0,01
вміння заробляти гроші	63,33	30,00	2,36	0,01

При зіставленні ціннісних спрямувань суб'єктивних досягнень, що сприяють успішній соціалізації в суспільстві, були виявлені наступні відмінності. Молоді люди більшою мірою, ніж представники радянського часу, цінують вміння заробляти гроші і здатність розуміти високе мистецтво, причому в обох групах спостерігається однаковий рівень значимості параметра «матеріальний добробут» - на другому місці після рівня інтелектуального розвитку, який у свою чергу, в суб'єктивній інтерпретації ніколи не носить об'єктивний характер, але при цьому за-

звичай високий. За іншими факторами статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Висновки та подальші перспективи розвідок у даному напрямі. Проаналізувавши результати можна зробити висновок, що після радянське покоління більшою мірою, ніж покоління радянського часу, орієнтовано на підвищення соціального статусу через кар'єрний ріст і ставлення до роботи, як до способу домогтися соціального схвалення, досягнення власної успішності, власного добробуту та комфорту. А, враховуючи те, що представники радянського покоління більшою мірою ідентифікують себе із соціумом і володіють ціннісними і смисловими спрямованостями на активну участь в житті суспільства, можна зробити висновок, що молоді люди більшою мірою схильні до цінностей індивідуальності. При цьому, у них більш виражена емоційна відчуженість при осмисленні цілей своєї праці і ціннісна орієнтація на свої особисті досягнення та цілі, незалежно від рівня відповідності їх корисності для соціуму, що підтверджує висновок про схильність молодого покоління до цінностей індивідуальності. Така відмінність в уявленнях і цінностях пов'язана з впливом радянської ідеології на покоління того часу, що також було підтверджено результатами нашого анкетування.

Список літератури

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психологический журнал. — 1984. — Т. 5. — № 5. — С. 63-70.
2. Асеев В.Г. Формирование личности и структурный уровень мотивов / В.Г. Асеев // Проблемы личности: Материалы симпозиума. — М.: Наука, 1969. — С. 334.
3. Подольская Е.А. Ценностные ориентации и проблема активности личности: монография / Е.А. Подольская. — Харьков: Основа, 1991. — 162 с.
4. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. — К.: Либідь, 2003. — 276 с.